

הרב אהוד אחיטוב

זמן הפרשת תרו"מ בתמרים

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה

א. "עונת המעשרות" של התמרים

ב. הבחלה כ"גמר מלאכה"

הצגת הבעיה

מצויים בשוק פירות תמר צהובים ומקובל להניח אותם בהקפאה למשך זמן מה, ואח"כ להפשיר אותם, כדי שיבחילו. וא"כ יש לשאול מתי יש להפריש מהם תרו"מ? לפני ההבחלה או לאחריה?

א. "עונת המעשרות" של התמרים

השלב שבו מתחייבים הפירות בתרו"מ נקרא "עונת המעשרות", וכפי שפסק הרמב"ם (מעשר פ"ב ה"ג):

"פירות שאינן ראיות לאכילה בקטנן כגון הבוסר וכיוצא בו" אינן חייבין במעשרות עד שיגדילו וייעשו אוכל... וזוהי עונת המעשרות..."

פירות אלו יישארו פטורים אף אם יכשירו אותם לאכילה על ידי בישול.¹ בענין עונת המעשרות של התמרים נאמר במשנה (מעשרות פ"א מ"ב):
"מאימתי הפירות חייבים במעשרות... התמרים משיטילו שאור..."

ונחלקו המפרשים (שם) אם הכוונה שיתחילו לתפוח כשאור (רמב"ם שם) או שיתחילו ליעשות בהם סדקים (רא"ש ורע"ב שם). ויש לברר מהי המשמעות המעשית של שלב זה. הירושלמי (שם פ"א ה"ב) הביא מחלוקת בדבר והסיק: "מששטחם ויהיו יפות לאכילה". אמנם דברי הירושלמי יותר מוגדרים מבחינה מעשית, אך משמע מהם שעונת המעשרות של התמרים היא רק לאחר תלישת הפרי, דבר הנוגד את כל הדוגמאות שהובאו במשנה קודם לכן. וודאי שלא ניתן לבאר כך בשיטת הרמב"ם, שהרי הובאו בדבריו שתי הגדרות עקרוניות:
א. "שיגדילו וייעשו אוכל".

ב. "משיגעו הפירות להזרע ולצמוח" (רמב"ם הל' מעשר פ"ב ה"ג וה"ה).²

1. עפ"י הגמ' (עירובין כח ע"ב) בדין כפניות. ועי' דרך אמונה (מעשרות פ"ב ס"ק לח).
2. ועי' כפות תמרים (סוכה לו ע"א ד"ה א"נ ע"ב), קונטרס "חקר הלכה" (להרה"ג יחיאל פישל גרוסברג זצ"ל עמ' יח).

מיד לאחר מכן כתב: "התמרים משיתפחו כשאור". כשלדעתו "עונת המעשרות" בכל הפירות היא שלב בגידול או לכל המאוחר בתחילת ההבשלה על העץ³.

וצריך לומר שפשט הירושלמי הוא ש"ייעשו כשאור" הוא שלב בגידול עצמו, רק שניתן לאבחן זאת ביכולת ההבשלה של התמר. כך שאם הם הבשילו, ודאי שהגידול נעשה לאחר "עונת המעשרות", שאל"כ, הם לא היו יכולים להבשיל⁴.

גם בימינו, שגידול התמרים נעשה בחלק מהזנים בשלבים מוקדמים יחסית, לפני שהתמרים מבחילים ועודם בצבעים בהירים יותר (בזן אחד כשהתמרים צהובים, ובחלק מהזנים כשהם אדומים או ורודים), כבר הסתיים הגידול על העץ ורק חסרה ההבשלה. וכשהיא נעשית בצורה מלאכותית היא נקראת "הבחלה"⁵.

ב. הבחלה כ"גמר מלאכה"

במשנה (מעשרות פ"ב מ"ה) מובא תיאור של "גמר המלאכה" בחלק מהפירות והירקות. להגדרה זו מספר השלכות מעשיות:

- א. איסור להפריש תרומת קודם "גמר מלאכה"⁶.
- ב. קנה פירות מנכרי וישראל גמר את מלאכתם, חייב בהפרשת תרומת⁷.
- ג. קודם "גמר המלאכה" ניתן לאכול מהפירות אכילת עראי⁸.

ודנו הפוסקים מהי ההגדרה העקרונית של "גמר מלאכה"⁹. לדעת חלק מהפוסקים הגדרת "גמר מלאכה" היא גמר מלאכת השדה דהיינו הקטיפה וההכנסה של הפירות לארגזים וכדו'¹⁰. מאידך יש החולקים ואומרים שאף לאחר גמר המלאכות שבשדה, כל זמן שהפרי עדיין לא הוכשר לאכילה ע"י הדחק, אין זה נחשב "גמר מלאכה"¹¹.

מה שמוגדר כיום כ"הבחלה" הוא בעצם זירוז הבשלה טבעית, תוך ניצול חומר כימי (אתילן) הקיים בפרי עצמו. הדיון לגבי השפעתה של "הבחלה" לגבי "גמר

3. סיכום כל השיטות בגדר "עונת המעשרות" עי' "שבת הארץ" (הוצ' המכון פ"ד ה"ט אות ב). ועי' במאמר הרב יואל פרידמן "הגדרת עונת המעשרות" עמ' 152.
4. ירושלמי (פ"א ה"ב): "משיתמלא החרץ" ולהלן, וב"ירושלמי עם ביאורים" (שם ד"ה משישטחם).
5. עפ"י בירור עם אגרונום המכון שמעון ביטון, ועי' עוד אנציקלופדיה לחקלאות (כרך מטעים עמ' 213) לצורך ההבחלה מנצלים חומרים הקיימים בפרי כדי להבשיל את התמרים במהירות.
6. רמב"ם (תרומות פ"א ה"א).
7. רמב"ם (תרומות פ"ה ה"ד).
8. רמב"ם (מעשרות פ"ג ה"א).
9. עי' למאמרו של הרב שמעון בירן הי"ד "התורה והארץ" (ח"ב עמ' 185-297).
10. ספר חרדים (בהקדמה למצוות התלויות בארץ) וכדעתו נקטו הגר"פ פראנק זצ"ל (הר צבי זרעים ח"א סי' פא סעי' יח וסי' פד) והגר"ש ישראלי זצ"ל (עמוד הימיני סי' כט עמ' רצז).
11. הרדב"ז (ש"ת ב' אלפים סי' קז) ומוהר"ח"ו (שער המצוות פר' וילך בשם האר"י), שו"ת ישכיל עבדי (ח"ו י"ד סי' יד, ובהשטות שם סי' ו אות ח). וכך הכריע הראשון¹² הגר"מ אליהו שליט"א (ספר חג"י עמ' 411).

מלאכה" התעורר אודות הבננות שעוברות אף הן תהליך זה. דעת הגר"פ גרוסברג זצ"ל היא שפעולה זו היא גמר המלאכה¹². ודעת הגרצ"פ פראנק זצ"ל היא ש"הבחלה" כמוה כבישול ירקות שנגמרה מלאכתם לשם הכשרתם לאכילה¹³.

למעשה, התמרים המשווקים בעודם צהובים, הם בדרך כלל מזן "ברי"¹⁴ הראוי להיאכל כבר לאחר הגידיד אף ללא הבחלה, והדבר אף מקובל בקרב עדות שונות. משום כך ודאי שנגמרה מלאכתם לפני הקנייה, וניתן להפריש מהם תרו"מ קודם ה"הבחלה".

12. קונטרס "חקר הלכה".

13. שו"ת הר צבי (זרעים ח"א סי' פא סעי' יח וסי' פד).

14. ישנם זנים אחרים ("חיאני" ו"דקל נור") שרגילים לקטוף אותם כשהם מגיעים לצבע אדום. בעודם צהובים אין הם בשלים וגם לא יבשילו אם קטפו אותם בשלב זה. בזנים אלו ההבחלה הינה שלב הרבה יותר משמעותי וארוך, ובמפעלים שבעמק בית שאן נוהגים להפריש לאחר ההבחלה.